

Bilješke iz bogoslovske literature.

Iz poredbene znanosti religija.

1. Budhizam i nauk o kulturnim okruzima. Jedva je koje specijalno pitanje u poredbenoj znanosti religija toliko stručnjački izučavano koliko religije Inda u različnim svojim pojavama: vedizam, brahmanizam, budhizam, hinduizam. Nesamo radi novosti iza kako je otkriven sanskrt i svete knjige Inda, ni samo radi raširenosti tih religija i njihova ne rijetko krepkoga moralnoga sadržaja, koji toliko podsjeća na stoicizam. Jamačno je veliki razlog i to, što je moderni duh u tim religijama (bolje reći: u toj filozofiji) našao neku potvrdu za svoje savremeno naziranje na svijet. Tu se krije u varijantama sistemu doličnim: i »l'Inconnais-sable« i »Der Unbewusste« i »Das Ding an sich«. Propovijeda se: spasenje samoga sebe od boli i smrti, moral nezavisan o dogmi, filozofija (religija) bez kulta; a opet spoznaja, dobrota, humanost. Klasična djela M. Müllera, A. Bartha, E. Hardya, R. Garbea, H. Oldenberga, J. Dahlmanna, de la Vallée-Poussina i t. d. nastojala su predočiti podrijetlo, unutrašnju vezu, razvoj i povijest religija Inda, kojoj neki dokumenti sežu možda do u 1600 godina prije Krista. Mnogobrojne su teorije i hipoteze, što ih indolozi i stručnjaci poredbene znanosti religija iznose, da nam istumače ovu zamašnu pojavu kulture, jamačno najznamenitiju u povijesti pored grčke filozofije i objavljene religije. Sigurno da je mnogo to otkriveno i izjašnjeno, ali bez sumnje: problem nije jošte iscrpen. M. Barth piše, da smo nesamo daleko od toga, da bismo poznavali »evoluciju« budhizma, što više, da o njem nemamo ni povijesti u najčednijem znamenovanju te riječi (Isp. Louis de la Vallée Poussin, Religions de l'Inde: u Dictionnaire Apologétique, Fasciculé IX. Col. 677., Paris, G. Beauchesne 1913.).

Sasvim je prirodno, da nova kulturno-historička škola u etnologiji i znanosti religija nastoji zagledati i tom teškom problemu u oči. Ona i treba da pokaže, kako nije dorasla rješavati samo probleme kulturâ nižih primitivnih plemena. Njezin specifični »instrument« za izučavanje kulture, tako zvani: »nauk o kulturnim okruzima« sa svojim »karakterističnim fosilima« i »motivima provodičima«, valja da se ogleda i u višim i naprednijim kulturama. Ako je ova nova i do sada u nižim kulturama tako uspješno provadana

metoda uistinu prava etnološka metoda: sigurno će ona i ovdje utrti nove staze, kojima treba poći, da se jednom uspješno otkrije prava povijest ljudske kulture i njen razvoj bio on napredni, bio unatrag, bio vijugasti.

Zato je vrijedno zabilježiti studiju odličnoga zastupnika ove škole u St. Gabrijelu (Mödling kod Wienu) prof. O. Wilh. Koppersa, indologa i etnologa, što ju je odštampao »Anthropos« Tom. XVI.—XVII. 1921.-1922. str. 442 i dalje: »Kultur-Kreislehre und Buddhismus. Eine Neuorientierung des Problems.«

Autor priznaje velike zasluge rada indologa čitavoga jednoga stoljeća. Ali mu se taj rad čini jednostranim, jer polazi jedino od studija sanskrta i arijske indijske kulture. Drži, da bi u rasuđivanju indijske kulture trebalo imati na umu uz useljene Arijece nešto više i autohtoni indijski živalj.

Ariji su uselili u Indiju sa sjevero-zapada negdje između 2000 i 1500 prije Krista. Pogled indijskih Arijaca na svijet sačuvala nam najstarija sveta knjiga Inda: Rgveda, 1300 himna u 10 knjiga. Vjerovanje, što nam ga Rgveda očituje, sastoji se bitno u čašćenju prirode i zvježda: politeizam. Ali najstariji himni odaju još tragove prijašnjega i to etičnoga monoteizma. Najviše dobro biće nazivaju Varuna, koji je, kako je dokazano, zauzeo mjesto nekadašnjega općenitoga indo-germanskoga boga nebesa Dyaus-pitar. Neki od najstarijih himna mole još Varunu, da oslobodi i spasi čovjeka od grijeha i njegovih veriga. Himni su uopće snažni i vedri. Filozofije nema. Jedva deseta knjiga iznosi neke pokušaje, koji očituju panteističke biljege. Pjevaju ih časni Rsis.

Drugo doba, oko g. 1000. do 800 p. K., pokazuje najviši razvoj indijskoga idealizma i panteizma. Zabilježen je u Upanišadama. Uistinu i zbiljski postoji samo brahman, to znači: sve i jedino, i atman = vlastiti ja, koji je njemu savršeno indentičan. Spoljašnji svijet je varka i prividanje. Religioznu filozofsku spekulaciju njeguju članovi najviše, svećeničke, kaste: Brahmani.

Na izmaku šestoga vijeka takmiči se s ovim panteizmom dualistička filozofija Samkhya, koja ističe dva osnovna principa: Purusa, svijetli duhovni princip, i Prakrti, tamni materijalni. Protiv jedinstvenoga panteističkoga božanstva Upanišadâ iznosi Samkhya mnoštvo dohovnih principa, a uza to poriče svako božanstvo, dakle je kruti ateizam.

Tu su protivštinu Upanišada i Samkhya istraživaoci indijskih svetih knjiga jasno zamijetili i upozorili na taj hiatus, ali su ipak nastojali nekako istumačiti ovu evoluciju s monističkog idealizma na dualistički materijalizam. Nije im uspelo, jer su ostali na svom jednostranom arijsko-indijskom stajalištu. Koppers drži, da ovo bitno i unutrašnje novo ima svoje ishodište ne u razvoju, već u tom, što je nastalo na drugom mjestu. Samkhya jest produkt novoga, ne arijskoga, već praindijskoga

kulturnoga okruga i to onoga, što ga kulturno-historička škola naziva dvorazredni kulturni okrug s materinskim pravom. Jamačno da je snaga arijskoga duha izradila ovaj filozofski sistem, ali osnovica i ishodište nije arijsko, već domaćih urođenih Indijaca.

Pisac dokazuje tu tezu na osnovu svoga istraživanja pomoću nove kulturno-historičke metode i njenim instrumentima.

Već Rigveda očituje pored jezičnih osebina i sadržajem jasne tragove nearijskoga utjecaja. Za Pramajku na pr. Aditi u vedijskom olimpu nemaju Indogermani analogon. A ženska Prasila u kulturi materinskoga prava prikladna je uzorak za to božanstvo. Božanski Rudra i Rudrani u Vedama očito su isto, što Šiva-Šakti u kulturi materinskoga prava kod Indijaca.

U drugoj periodi pokazuje sistem brahmanskoga idealizma utjecaj totemističkoga kulturnoga okruga. Primitivna naime filozofija totemističke kulture ističe se težnjom na panteističke ideje u svezi sa kultom sunca, koji je motiv provodič ovoga kulturnoga okruga. A zapadno Benaresu, u srednjem dijelu zapadne Indije, u domaji Upanišada, centar je kulta Višnu, bog sunca, kaošto je Benaresu na istok centar religije bog mjeseca: Šiva.

Ali u ovom srednjem dijelu zapadne Indije, u domaji Upanišada, bilo je prije upada Arijsca mjesta, gdje je gospodovalo materinsko pravo sa kultom mjeseca. Tako se već i u Upanišadama vidi utjecaj te materinske kulture. I prirodno je, jer su sastavljači naročito mladih Upanišada ne iz svećeničke kaste Brahmmana, već iz bojovne kaste Ksatriyas, koji gospoduju u istočnom dijelu zapadne Indije i ondale unose demokratski duh, kako ga nalazimo na istoku Benaresa, u kolijevci materinskog prava. To se vidi iz onih Upanišada, u kojima se ističu žene, koje ili mudro naučaju ili razborito pitaju. A to je baš karakteristika dvorazredne kulture s materinskim pravom. Materinsko pravo razvija se prirodno u vladu matera (matriarchat) i u više manje gospodski položaj žene u cjelokupnom duhovnom življenju toga kulturnoga okruga. Opet je činjenica, da su muškarci već rano energički reagirali protiv neprirodne prevlasti žene u društvu. U tu svrhu stvarali su oni organizirane saveze muškaracke, da se odbrane i da sruše žensku gospočinju. Ta borba muškarca i ženske o prevlast u društvu rada tim plodom, da se u ovom kulturnom okrugu, ako i ne u isto doba, javljaju dva pravca: u jednu ruku precjenjivanje žene i njene znamenitosti, u drugu njeno podcjenjivanje, da preziranje žene i svega ženskoga.

Odsjev ovih misli prokazuju nam Upanišade. U klasičkim Upanišadama je brahman = *ἔν καὶ τὸ πᾶν*, jedino realno, sve drugo je san, priviđanje, ništa. U mladim javlja se već pored jedinosti brahmmana = »Svega i Jedinoga« i priroda, spoljašnji svijet. To je poznati princip u materinskom pravu: princip materinskoga, ženskoga; »Prakrti«. Ali s ovim principom izdiže se na površinu i njegova

ideja pratilica, po kojem ovo materijalno-žensko, Prakrti, sadržaje i jezgru svega zla, jer — po reakciji — to zlo dolazi iz toga materijalno-ženskoga. Smrt, zlo nad svakim zlom, ima svoj uzrok i osnovicu u materijalnom, ženskom. Svladaš li dakle materijalno, žensko: pobjedio si i smrt. Otud geslo: spasi sebe od materije, oslobodi se smrti! Klasične Upanišade naučaju, da je spasenje u spoznaji jedinosti atmana (ja) i brahmana (Svega i Jedinoga). Maštu mladih Upanišada strašna sablast materije i spoljašnjega svijeta, prirode i smrti. To je djelo utjecanja bitno materinske kulture istočne Indije — filozofije Samkhya. Ona potječe i ustaje protiv svoje prethodnice jamačno već prije 6. vijeka pr. Kr. iz »tudine« iz »ne svete zemlje«, u rijekama koje nije Brahman smio ni da se okupa — jer je nije kao Arijac mogao ni da svlada ni da je sebi asimilira.

Novija etnološka istraživanja dopuštaju mogućnost tvrdnje, da je filozofija Samkhya u svojoj biti produkt kulture materinskoga prava.

U urodeničkoj predarijskoj Indiji možemo jasno razlikovati tri vrste kulture. Prakulturu lovačkih plemena, koja ima očito karakter predtotemistički i onaj prije materinskoga prava. Još danas nalazimo takovih plemena u nekim dijelovima visočina Vindhya i gorâ Nilgiri. Totemisti nastavaju istočnu obalu Prednje Indije (neka plemena Dravida). Ostali Dravidi na jugu i zapadu jesu zemljoradnici s materinskim pravom. Prastanovnici Prednje i Zadnje Indije, koji govore austričkim jezikom, nastavali su nekoć sjevernoistočne krajeve sve do podnožja Himalaje, a baš ti Austrijci jesu nosioci kulture materinskoga prava. Ako i jesu Arijci uspjeli nametnuti svoju kulturu onim plemenima, koja su bila bliže ulazu i u srednjem dijelu Indije, oduprli su se tomu utjecaju istočna plemena. Tako ova istočna plemena sa konzerviranom svojom materinskom kulturom utječu i na izgradnju Samkhya. Njihova božanstva Šiva-Šakti prelaze u Samkhya s novim imenima: Purusa-Prakrti. Šakti, princip ženski materijalni, ističe se u kulturi materinskoga prava i preuzima vlast, dok Šiva participira na osobinama Šakti. Tako je Prakrti, princip tamnoga, mutnoga, ženskoga i materijalnoga u filozofiji Samkhya dominantan. Materijalistički duh prožima tu filozofiju.

Mitologija u kulturi s materinskim pravom koncentrirana je oko mjeseca. Mjesec zauzima mjesto Najvišega Bića Prakulture i postaje ovdje ženska Prasila, žensko Prabiće, Pramaika. Ta Pramaika ima dva sina: svijetli i tamni mjesec. Kad kultura materinskoga prava dođe u dodir sa totemističkom kulturom, kojoj je, čini se, sunce najviše božanstvo, slijeva se bog sunca sa svijetlim mjesecom u jedno. Svijetli mjesec dobija karakter muškoga, duhovnoga, nepromjenljivoga, neumrloga, dok crte tamnoga mjeseca ostaju za mjesec uopće, koji odsad postaje prasluka materijalnoga, ženskoga, promjenljivoga, smrtnoga. Ovakav je Šiva-

Šakti kult predarijske Indije. Jednaku tipičnu lunarnu mitologiju kulture materinskoga prava nalazimo i u nekim krajevima Melanezije. A jezična srodnost — dakle i historičko-genetička — Austronezijaca i Austroazijata je dokazana nad svaku sumnju. I u drugim elementima kulture pokazuju Melanezija i Assam sa okolicom brojne sličnosti.

Sve te tipične vlastitosti kulture materinskoga prava vidimo i u filozofiji Samkhya. Materijalni princip Prakrti je prolazan i smrtan, on je uzrok zla i smrti. Zato teži filozof za tim, da se oslobodi od smrti i to tako, da se spase od materije, od Prakrti. Spasit će ga spoznaja, znanje, da postoji bitna i totalna razlika između duha i materije (između Purusa i Prakrti). Tim znanjem spasit će čovjek sebe sam od fizičkoga zla i od smrti. (N. B. u Rigvedi moli još čovjek Varunu, da bi ga On spasio od grijeha i njegovih okova).

Druga teška mōra, što muči filozofiju Samkhya, jest seljenje duša t. j. vjerovanje, da se čovjek ponovno rada. I od toga treba da čovjek sebe spasi, jer je novo radanje novo življenje, a to znači vezu s materijom, dakle zlo. Zato potpuno spasenje od materije i smrti mora da čovjeka spasi i od ponovnoga radanja. Ova ideja je specifično indijskoga podrijetla. Kako je nastala? Autor misli, da ona potječe iz kulture materinskoga prava. Ova kultura smatra mjesec pra-representantom čovječanstva i pojedinoga čovjeka. No baš mjesec umire podjednako, i postojano se opet rada. Tu vlastitost prarepresentanta prenijeli su na svakoga čovjeka. Jamačno ne ariji, koji te ideje ne poznadu, već indijci, koji ju kultiviraju u svom materinskom pravu.

Budhizam je u bitnim i osnovnim svojim crtama skladan sa filozofijom Samkhya. Nastao je također na »nesvetom« tlu istočnoga dijela Prednje Indije (Kapilavastu, rodno mjesto Budhe, na istom je meridijanu sa Benares; Magadha, Kasi-Kosala, mjesta njegova 45. god. djelovanja, graniče sa Nepal.). Izlazi dakle iz istoga kulturnoga okruga.

Budha ustaje načelno protiv kaotičkoga stanja filozofije svoga doba i svoje zemlje (između godina 600. i 480. pr. Kr.). On proklamira agnosticizam. O Bogu, duši, drugom svijetu ne znamo i ne možemo doznati ništa, zato je zališno o tom raspravljati. U tom se njegov sistem poklapa sa materijalističkom i ateističkom osnovicom filozofije Samkhya. Kao Samkhya traži i Budha spasenje od smrti i ponovnoga radanja. Življenje je bol i muka, zato ga treba uništiti. Samkhya nalazi spasenje u spoznaji bitne razlike duhovnoga i materijalnoga principa. Za Budhu nema duhovnoga principa, substancija duše ne postoji. On priznaje samo Prakrti, materijalni, ženski, princip. Življenje i teženje toga principa valja vlastitim svjesnim radom zauvijek smiriti, ugasiti u Nirvani. Budha ne propovijeda samoubojstvo (kao neki moderni pesimisti na pr. E. v. Hartmann), jer ovo kraj nauka o seljenju duša, što i

Budha priznaje, ne koristi. Spasenje od zla, smrti i ponovnoga rađanja stječe samo onaj čovjek, koji je u sebi savršeno ugušio svaku želju i težnju na življenje i djelovanje.

Tragovi kulture s materinskim pravom očituju se i u budhizmu. S tom razlikom, da je mjesto mitološkoga odijela predašnjih zamišljanja izradena sistematska filozofija. Materinsku kulturu karakteriše, kako je već rečeno, opozicija muškaračkih saveza, što ih još danas vidimo u Melanesiji, Zapadnoj Africi itd. Ovi muškarački savezi gaje u opoziciji spram žena duhovno-religiozno življenje, u koje ne puštaju da bi bila žena upućena. Toga doduše danas u Indiji više nema, ali se čini, da su općine budhističkih kaludera ista pojava samo u drugoj formi. Budhizam je protivnik žena, i jedva dopušta i ženama neku spoljašnju formu duvna. Kaluderi treba da prema budhističkom nauku preziru sve zemaljsko, materijalno, gospodarsko. Oni ne smiju da su zemljoradnici, jer je to po materinskom pravu ženski posao. Tjelesni rad uopće produžuje življenje i zapliće ga u ponovna rađanja. A od toga treba da čovjeka oslobodi znanje, da je priroda i življenje zlo: Prakrti, princip materijalnoga, ženskoga. To može da svlada samo muškarački duhovni rad. Taj naporni trud može da oslobodi — u materinskom pravu zarobljenoga — muškarca, da zbací gospodstvo žene i da opet postane od roba: gospodar i čovjek.

I Taoizam Kine potvrđuje ove izvode. Dokazano je, da je jezik austrički srodan indokineskom. Tao-princip Južne Kine predočuje žensku Prasilu, Pramaïku. Pojmu Nirvana nalik je ideja »Praznine«. Taoizam karakteriše neki pesimizam i pasivitet, jer uči, da utrnjivanje samoga sebe treba dočekati tiho, mirno, bez želja.

Iz čitavoga izlaganja autorova slijedi, da su Samkhya i Budhizam: 1. protivnici arijsko-brahmanskoga nauka o jednoti svega što jest; 2. da su djeca austričke kulture s materinskim pravom, koja gospoduje u istočnoj, a nekoć je gospodovala i u srednjoj Prednjoj Indiji; 3. da je ipak arijski duh toj kulturi dao formu, sistem, filozofsko usavršenje.

Ovi izvodi učenoga pisca iznenadit će mnogoga indologa, ma da su već i dosad nicali misli, da bi budhizam trebalo shvatiti kao mješavinu, sinkretizam, razliĉnih kulturnih pravaca, i to naroĉito Arijsaca i autohtonih Indijaca. Stručnjaci su ipak odbijali tu tezu, jer je nitko nije mogao da s činjenicama valjano potkrijepi. (Isp. L. Vallée Poussin, Religions de l'Inde I. c. p. 678). Čini se, da bi tu misao mogla da utvrdi kulturna historička škola savremene etnologije. Svakako ju je zaslužni nauĉnjak Koppers učinio vjerojatnom, dubinom svojih pogleda i zamjernim svojim nauĉnim aparatom. Sigurno je povijesti filozofije i religije otvoren novi vidik.

Dr. Fran Barac.

Kolijevka Indo-evropljana nije, kako s pravom dokazuje A. Carnoy, (Les Indo-Européens. Bruxelles et Paris. Vromant et